

# WIJKBIOGRAFIE POST 45

# 9

# ROKKEVEEN

*Het besef dat Zoetermeer ook na de voltooiing van de groeikerntaak, die zij in 1962 van het Rijk had gekregen, zou moeten doorgroeien om aan de aanhoudende woningvraag te voldoen, dateert al van het begin van de jaren '70. Toch werd pas tien jaar later overeenstemming bereikt over de aanleg van de wijken Noordhove en Rokkeveen. De tussenliggende periode is besteed aan het oplossen van meningsverschillen tussen de gemeente, provincie en het Rijk over het hoe, wat en waar. Zoetermeer wilde Noordhove, de provincie wilde alleen Rokkeveen en het Rijk wilde vooral dat er gebouwd zou worden.*

*In november 1987 kon eindelijk de eerste paal van Rokkeveen geslagen worden. Na vijftien jaar bouwen was deze wijk, met ruim 9.200 woningen en circa 23.000 inwoners op zo'n 450 hectare de grootste van Zoetermeer, dan eindelijk gereed. De wijk is ontwikkeld aan de hand van vijf deel- of bestemmingsplannen. Dit waren achtereenvolgens deelplan Oost (1987), deelplan Midden (1988), deelplan Centrum (1989), deelplan Zuid (1990) en deelplan West (1991). De grenzen van de deelplannen vallen grotendeels samen met die van de buurten. Het deel van Rokkeveen-Oost dat vóór 1990 is gerealiseerd, valt nagenoeg samen met de Geel-witbuurt en de Groen-blauwbuurt.*



# Biografie

Het onderzoek Zoetermeer Post 45 beslaat de periode 1945 tot 1990. De focus in deze wijkbeschrijving ligt dan ook op Rokkeveen-Oost, omdat alleen dit wijkdeel voor 1990 is gerealiseerd. Maar een wijkdeel kan niet begrepen worden zonder kennis van de wijk als geheel. In de biografie wordt de planontwikkeling voor de hele wijk behandeld, zij het voor het westelijk deel op hoofdlijnen. De ruimtelijke beschrijving is beperkt tot Rokkeveen-Oost.

## Prestedelijke fase

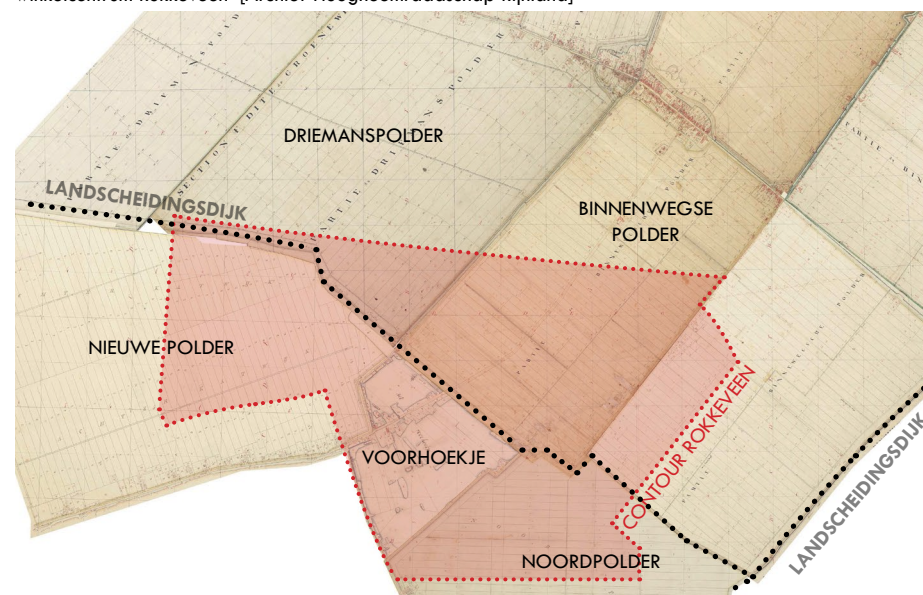
Zoetermeer ligt in het hart van één van de grootste droogmakerijgebieden van Holland. Een droogmakerij is een polder die ontstaat als gevolg van het droogmalen van al dan niet natuurlijke waterplassen. Een aanzienlijk deel van laagveengronden rond Zoetermeer werd vanaf de 14<sup>e</sup> eeuw afgegraven voor turf en kwam onder water te staan. Deze enorme veenplassen bedreigden het overgebleven land. Vanaf het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw werden de 'uitgeveende' plassen rondom Zoetermeer en Zegwaard drooggemalen. De drooggelegde gebieden werden met nieuwe tochten en sloten doorgraven, volgens een strak patroon [Koopmans, Rokkeveen, p.17].

Rokkeveen ligt in maar liefst vijf verschillende droogmakerijen uit de 17<sup>e</sup>, 18<sup>e</sup> en 19<sup>e</sup> eeuw: de Driemanspolder (1675), de Binnenwegse Polder (1706), de Nieuwe of Drooggemaakte Polder (1766, niet te verwarren met de noordelijker gelegen Nieuwe Drooggemaakte Polder), de Noordpolder (1778) en Het Voorhoekje (1860). Al deze polders werden begrensd en doorsneden door een wirwar aan dijken, kades (een lage dijk) en linten. De voornaamste structuren die het gebied van het latere Rokkeveen afbakenden waren de landscheidingsdijk tussen de hoogheemraadschappen Rijnland en Delftland in het noorden, de Keulscheweg (de huidige Katwijkerlaan) – Berkelseweg - Brede Akkerdijk in het zuiden en de landscheidingsdijk tussen de hoogheemraadschappen Rijnland en Schieland in het oosten. De landscheidingen en kades werden al in de 13<sup>e</sup> eeuw aangelegd om de polders van de verschillende hoogheemraadschappen van elkaar te scheiden zodat elk zijn eigen waterpeil kon bepalen.

Het gebied werd van noordoost naar zuidwest door een aantal belangrijke historische structuren doorsneden: de Rokkeveenseweg, de Delftsewallenwetering en de Molenweg (de latere Eerste t/m Vierde Stationsstraat). De Rokkeveenseweg is een oude ontginningsas die zijn naam waarschijnlijk ontleent aan het Rutkenvene dat in



Twee kaarten van de ambachten van Soetermeer en Seghwaert van landmeter Floris Balthasar uit het kaartenboek van het Hoogheemraadschap Rijnland uit 1611. Tussen Pijnacker (links) en Soetermeer ligt de 'Molewech' (Eerste t/m Vierde Stationsstraat). Op de plek van de Reguliersdam, daar waar de Delftsewallenwetering en de Landscheidingsdijk elkaar kruisen, lag een overtoom met een buurtschap. Nu ligt precies op deze plek het winkelcentrum Rokkeveen [Archief Hoogheemraadschap Rijnland]



Collage van kadastrale minuutkaarten uit ca. 1820. Rechtsboven het tweelingdorp Zoetermeer-Zegwaard. Linksonder de knoop van landscheidingen, polders en linten rond de historische Molenweg (Eerste t/m Vierde Stationsstraat) met lintbebouwing zichtbaar. [Nationaal Archief, bewerkt door Contreij]

de 12<sup>e</sup> eeuw door Graaf Rutger werd ontgonnen. De naam werd in 1295 voor het eerst vermeld onder de naam Ruckenvene. De Rokkeveense- en Zegwaartseweg vormden in oorsprong één doorlopend ontginningslint, waar boeren vanaf het begin van de 13<sup>e</sup> eeuw het gebied hebben ontgonnen.

De Delftsewallenwetering markeerde samen met de Leidsewallenwetering eeuwenlang de grens tussen de dorpen Zoetermeer en Zegwaard. Zij vormden vanaf het begin van de 13<sup>e</sup> eeuw een waterkering voor de Zoetermeerse ontginningen en een belangrijke vaarweg tussen Delft en Leiden. Van Zoetermeer tot aan de Berkelseweg liep ooit een kerkepad dat overging in de Keulsche Weg (de huidige Katwijkerlaan). Langs de weg stond een kapel, reden waarom de weg in de middeleeuwen Kapellelaan werd genoemd. Vanaf de 16<sup>e</sup> eeuw, en wellicht eerder, werd deze weg de Molenweg genoemd (de huidige Stationsstraat), naar de korenmolen die hier vanaf de 15<sup>e</sup> eeuw stond.

In de loop der eeuwen raakte de landscheiding tussen Rijnland en Delftland verzwakt door turfwinning. Daarom legde men in de 16<sup>e</sup> eeuw een lage hulpdijk aan tussen de landscheiding en de Berkelseweg: de Pissenkade. Zo ontstond de kleine polder het Voorhoekje.

De landbouw bloeide en eind 19<sup>e</sup> eeuw vestigde de voorloper van Nutricia zich naast het station aan de Molenweg. In 1929 werd deze weg omgedoopt tot Stationsstraat. Tot aan de eeuwwisseling was de Stationsstraat nog nauwelijks bebouwd; er stonden slechts enkele boerderijen. Pas aan het begin van de 20<sup>e</sup> eeuw kwamen er arbeiderswoningen, onder andere ten behoeve van de nieuwe zuivelfabriek, en vanaf de jaren '20 werd de straat ontdekt door de meer gefortuneerden. Er verrezen rijke, beeldbepalende villa's. In 1927 werd er een bijzonder beeldbepalende watertoren aan de Molenweg ter hoogte van de Landscheidingsdijk tussen de hoogheemraadschappen Rijnland en Delftland gebouwd, aan de latere Derde Stationsstraat. Het was een bufferopslag voor Zoetermeer en negen omliggende gemeenten. Deze watertoren, de Tien Gemeenten geheten, zou een centraal punt worden in de ruimtelijke opzet van de wijk Rokkeveen.

## Planvorming

De door Zoetermeer zelf aangedragen taak om uit te groeien tot groeikern in 1962, was ook gezien de ligging van de gemeente een bijzondere zet. Het was de uitgesproken inzet van de Eerste en Tweede Nota voor de Ruimtelijke Ordening (1960 resp. 1966) om bebouwing in het open, agrarische hart van de Randstad te voorkomen. De overheid wilde ongecontroleerde groei van allerlei landelijke kernen beperken door middel van zogenaamde 'gebundelde deconcentratie'. Slechts een beperkte uitwaartse expansie van de Randstad werd toegestaan. Het verklaart



De Lactohoeve aan de Rokkeveenseweg was eigendom van Nutricia. De boerderij uit 1925 is in 2006 gesloopt [Stadsarchief Zoetermeer]



De landscheidingsdijk ten zuiden van de A12 in het begin van de jaren '80. In de verte is de watertoren De Tien Gemeenten zichtbaar [Stadsarchief Zoetermeer]



voor een deel waarom de ontwikkeling van de tweede schil van Zoetermeer, bestaande uit Noordhove, Rokkeveen en later Oosterheem, zoveel voeten in de aarde had.

Zoetermeer had vanaf het begin van de jaren '70 al de intentie om na voltooiing van de eerste schil nog een vijfde wijk toe te voegen. Deze zou bestemd zijn voor de opvang van de eigen groei. Maar ook het Rijk en de provincie richtten hun blik op Zoetermeer. In 1974 werd namelijk duidelijk dat de woningvoorraad in de regio Den Haag en rond Zoetermeer substantieel toe zou moeten nemen om aan de toekomstige vraag te kunnen voldoen. [Koopmans, Rokkeveen, p.5]

In 1976 werd de Werkgroep Structuurschets Zoetermeer opgericht. Men was van mening dat de 'vrij statische aanpak' van een plan als het Structuurplan Zoetermeer '68, dat zo bepalend was geweest voor de uitleg van de eerste schil en dat 'toewerkte naar een eindpuntsituatie' [Van Gent, pp.4-17], niet meer adequaat was in een tijd van snelle maatschappelijke veranderingen. In de meer procesgerichte structuurschets moest 'naast een visie met betrekking tot de gewenste ontwikkeling, veeleer de begeleiding en bijsturing van sociaal-ruimtelijke ontwikkelingsprocessen vanuit de huidige situatie naar de toekomst centraal worden gesteld'. [Van Gent, pp.4-17] De structuurschets moest reeds in mei 1977 gereed zijn.

Eveneens in 1976 publiceerde het Rijk de Verstedelijkingsnota en de Structuurschets Verstedelijking, waarin ze hamerde op het zo geconcentreerd mogelijk uitbreiden van bestaande kernen. Het jaar daarop kwam de provincie met een visie op de verstedelijking van Zuid-Holland West. Zij stond juist een gewestelijke vingerstadstructuur voor. Vanuit dat oogpunt vond de provincie een uitbreiding van Zoetermeer in de richting van Benthuizen zeer ongewenst. Bovendien was het gebied ten zuiden van de A12, tussen Zoetermeer, Delft en Rotterdam (met name door kassenbouw) dermate verrommeld, dat het feitelijk niet meer tot de centrale open ruimte gerekend kon worden, hetgeen de omvang en uitbreidingsmogelijkheden van een toekomstige woonwijk beperkte. [Koopmans, Rokkeveen, p.5]

In diezelfde periode werd door de gemeente Zoetermeer becijferd dat het niet doorbouwen na 1982, het tijdstip waarop de oorspronkelijke groeikerntaak zou zijn voltooid, niet alleen ernstige gevolgen zou hebben voor de woningzoekenden uit de eigen stad, maar ook voor de reeds geplande stedelijke voorzieningen en voor het indammen van de suburbanisatie. [Koopmans, Rokkeveen, p.5] Het streefgetal van 100.000 inwoners was namelijk onder druk komen te staan omdat de gezinsgrootte snel afnam en het gemiddelde aantal woningen per hectare, onder invloed van nieuwe stedenbouwkundige opvattingen, lager uitkwam dan aanvankelijk beraamd. En dus besloot Zoetermeer definitief om door te bouwen.



Kaart uit de nota Structuurschets uit 1977 met de locaties Noord, Oost en Zuid [Stadsarchief Zoetermeer]



Plankaart uit ca. 1980 met Rokkeveen en andere wijken van de Tweede Schil. Naast Noordhove en Oosterheem is er ook een wijk in de (verder) geïnuundeerde Meerpolder getekend. [Stadsarchief Zoetermeer]



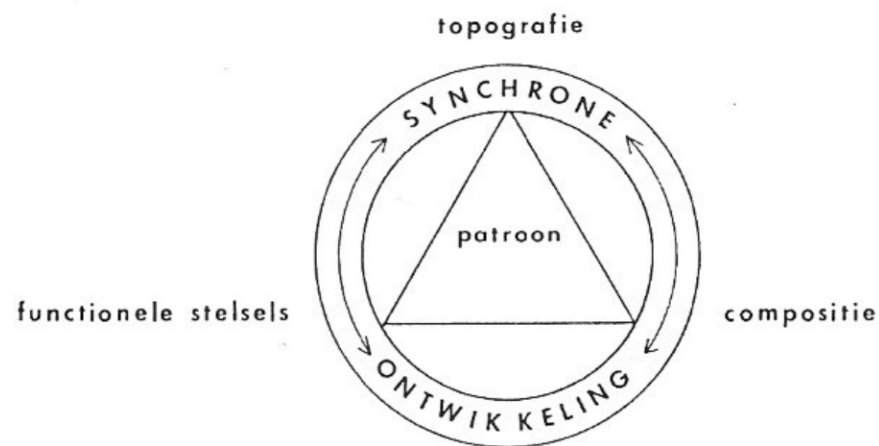
### Drie locaties

De Werkgroep Structuurschets Zoetermeer had de taak om verschillende locaties voor de tweede schil te onderzoeken. Er waren drie opties: ten noorden of ten oosten van Seghwaert, of ten zuiden van de spoorlijn Den Haag-Utrecht en de A12. Spoed was geboden: de eerste woningen in de vijfde wijk moesten volgens de bestuurders in 1982 kunnen worden betrokken.

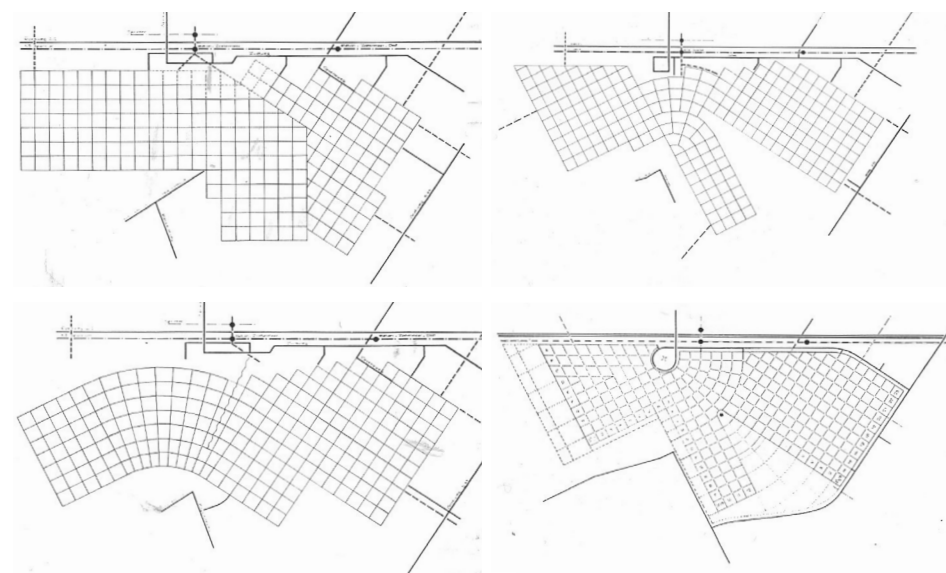
De drie locaties, Noord, Oost en Zuid, werden getoetst op een reeks criteria betreffende milieu, landschap, verkeer, vervoer, voorzieningen en uitbreidbaarheid. De aansluiting van de locatie Zuid, het huidige Rokkeveen, op het hoofdwegennet (de Afrika- en Oostweg) was problematisch. De aanwezigheid van spoorwegstations kwam daarentegen goed van pas. Wel was er in de Zuidvariant een correctie van de gemeentegrens met Pijnacker en Berkel-Rodenrijs nodig. Het doortrekken van de Zoetermeerlijn was niet haalbaar. De Werkgroep berekende dat de uitbreiding Zuid het goedkoopst zou zijn. Desondanks had de Werkgroep een lichte voorkeur voor de locatie Noord, en in tweede instantie voor het aangrenzende Oost.

In 1979 kwam, tussen de bedrijven door, het bestemmingsplan voor het bedrijventerrein Lansinghage, ten zuiden van de Brinkhage en de A12, gereed. Maar met Noord liep het zo'n vaart niet. Dit had alles te maken met de hardnekkige voorkeur van de provincie voor de locatie Zuid en een weifelende houding van het Rijk, dat per slot van rekening verantwoordelijk was voor subsidies en de noodzakelijke wijziging van de gemeentegrens. In afwachting hiervan werden toch al talloze modellen voor de locatie, die inmiddels Rokkeveen was gedoopt, onderzocht. In februari 1983 werd het definitieve model gekozen en werd overeenstemming bereikt met het Rijk over woningaantallen en subsidiebijdragen. In verband met de hoge kosten voor de benodigde infrastructuur werd het woningaantal verhoogd tot ruim 9.000. Er kon begonnen worden aan een stedenbouwkundig plan voor Rokkeveen.

De jonge gemeentelijke stedenbouwkundigen Frans Marks en Tom Hinse waren de hoofdontwerpers van de wijken Noordhove en Rokkeveen. Marks had in Seghwaert als supervisor van de buurten Parken en Tuinen opgetreden, buurten die doordrenkt waren van het gedachtegoed van de kleinschaligheidsbeweging. Maar zowel Marks als Hinse hadden ook bijgedragen aan het laatste, noordelijke deel van Seghwaert. De Weiden- en Veldenbuurt in dit wijkdeel waren sterk beïnvloed door de architect en hoogleraar Carel Weeber: een notoire tegenstander van kleinschaligheid. Hij propageerde een 'rationele' stedenbouw die zich bedient van neutrale, orthogonale rasterpatronen die regelmatige stratenpatronen en rooilijnen aanduiden, en die in principe onafhankelijk functioneerden van de architectuur. Hij legde daarvan in Seghwaert op dubbelzinnige wijze getuigenis af (namelijk niet orthogonaal) met zijn 'Slinger van Weeber'. Marks en Hinse moeten ergens tussen de voltooiing van



Schematische weergave van het ontwerpproces [Hinse en Marks, De Driesporenmethode, 1989]



Basisrasters als onderdeel van de studie voor Rokkeveen [Hinse en Marks, De Driesporenmethode, 1989]



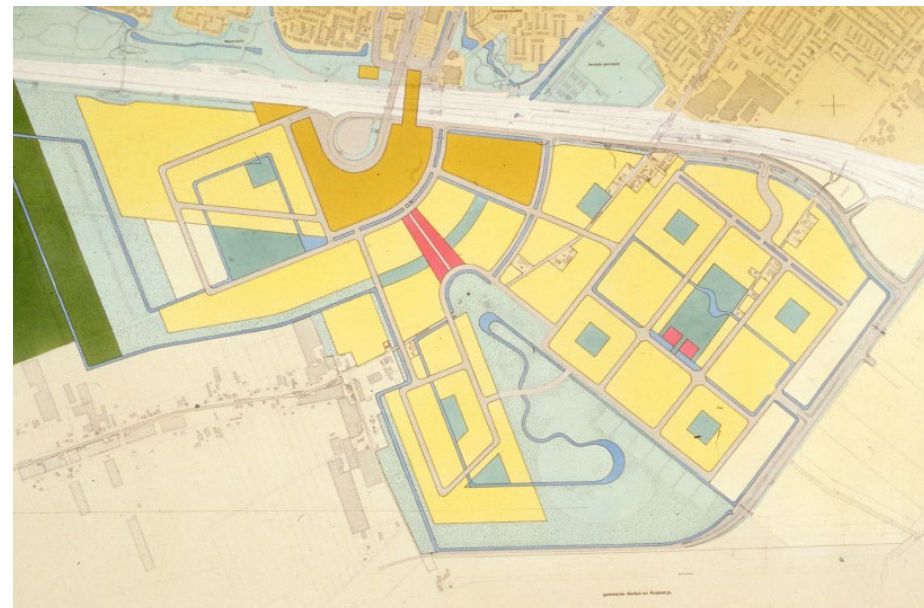
Seghwaert en de eerste schetsen voor Noordhove gegrepen zijn door het rationele gedachtegoed en hebben dit zowel in Noordhove als Rokkeveen op eigen wijze in praktijk gebracht.

In de jaren '80 produceert de Werkgroep Structuurschets Zoetermeer het ene na het andere model voor de tweede schil. In één model wordt ten noorden van Buytenwegh-De Leyens een nieuwe wijk geprojecteerd en de rest van de Zoetermeerse Meerpolder wordt grotendeels onder water gezet; een terugkeer naar het oorspronkelijke Suetermeer. Het 'karakteristiek landschappelijk gebied' [Van Gent, p. 4-17] mocht echter niet vrijgegeven worden voor stedelijke bebouwing.

### Driesporenmethode

Vanaf 1981 verzamelden Hinse en Marks een schat aan gegevens en ontwikkelden zij hun eigen methodiek. De methode werd 'vooral ontwikkeld voor toepassing in een ontwerpproces waarin de verschillende betrokken vakdisciplines (verkeer, groen, juridisch e.a.) op basis van gelijkwaardigheid in het planontwikkelingsproces participeren' [Hinse/Marks]. De methode was in eerste instantie dus een instrument om het planvormingsproces te sturen, waarbij de stedenbouwkundigen aan het roer stonden.

Zoetermeer, dat in vijftientig jaar vier wijken en een stadscentrum had gerealiseerd, werd door de stedenbouwkundigen gezien als een openluchtmuseum voor architectuur en stedenbouw, waar om de zeven jaar een andere opvatting aan bod was gekomen. De aanpak voor Rokkeveen bestond eruit alle in voorgaande wijken ontwikkelde thema's een plaats te geven, te weten functionaliteit (Palenstein, Driemanspolder), vrije compositie (Meerzicht), landschap en ecologie (Buytenwegh-De Leyens), patronen (Seghwaert) en beleving & complexiteit (Stadscentrum). De eerste drie thema's werden in afzonderlijke ontwerplijnen uitgewerkt, vandaar de naam Driesporenmethode. 'Patroon', de stedenbouwkundige maat en schaal die afhankelijk van bijvoorbeeld de verhouding hoogbouw-laagbouw grofmazig of fijnmazig is, had een rol binnen elk van deze ontwerplijnen. De begrippen beleving en complexiteit werden, net als kwaliteit, behandeld als zijnde inherent aan de eerste drie [Hinse/Marks]. De driesporenmethode, zoals toegelicht in het gelijknamige artikel, geeft bij lezing vooral de indruk dat gezocht is naar de logische ordening, zowel procesmatig als ruimtelijk, van verschillende puzzelstukken. Voeg daarbij de notie dat Rokkeveen alles in zich moest verenigen wat Zoetermeer tot dan toe had voortgebracht op stedenbouwkundig gebied, en het resultaat is een wijk die zich laat lezen als een verzameling van min of meer gelijkwaardige elementen en thema's, die min of meer kwaliteit hebben, maar waar een overkoepelende idee, een samenbindend ruimtelijk element ontbreekt.



Plankaart van Rokkeveen van ca. 1980. De Floriade nog niet is ingetekend. De zone van Plan Campus (donkergeel) is nog direct gekoppeld aan de brug over de A12 [Stadsarchief Zoetermeer]



Het plan voor de Floriade ingepast in het stedenbouwkundige plan voor Rokkeveen [Stadsarchief Zoetermeer]



'Met een duidelijk imago langs de snelweg van fraaie kantoorgebouwen, werd getracht om Zoetermeer als moderne stad te presenteren.' [Van Geest, p.83] Daarnaast werd gezocht naar manieren om de omringende groene ruimte te laten doordringen in de wijk en de wijk zelf te geleiden in te onderscheiden delen en buurten.

Van het oude polderlandschap werden alleen de kavelrichtingen overgenomen en de oude linten gehandhaafd. Kaden, landscheidingen, sloten en weteringen verdwenen onder de grondophogingen. Dit is opmerkelijk gezien de sterk gegroeide aandacht voor de cultuurhistorie sinds de jaren '70 en de (succesvolle) inpassing van historische landschapsstructuren in de nieuwe wijken die daar een uitvloeisel van was. In dat opzicht gooien de stedenbouwkundige helaas een hoop 'bagage' van zich af.

Wel keert het mozaïekpatroon van de oude polders terug in dat van de verkaveling van de deelplannen. Het lint van de gehandhaafde (Derde en Vierde) Stationsstraat speelt nu een andere rol: het snijdt op autonome wijze door de wijk en fungeert als de stedenbouwkundige ruggengraat van de buurt aan weerszijden. Het water langs de Florazoom is een restant van een 18<sup>e</sup>-eeuwse dwarstocht.

### De Floriade en Plan Campus

Twee 'externe' plannen zijn van grote invloed geweest op Rokkeveen: de Floriade 1992 en het kantorenplan Campus.

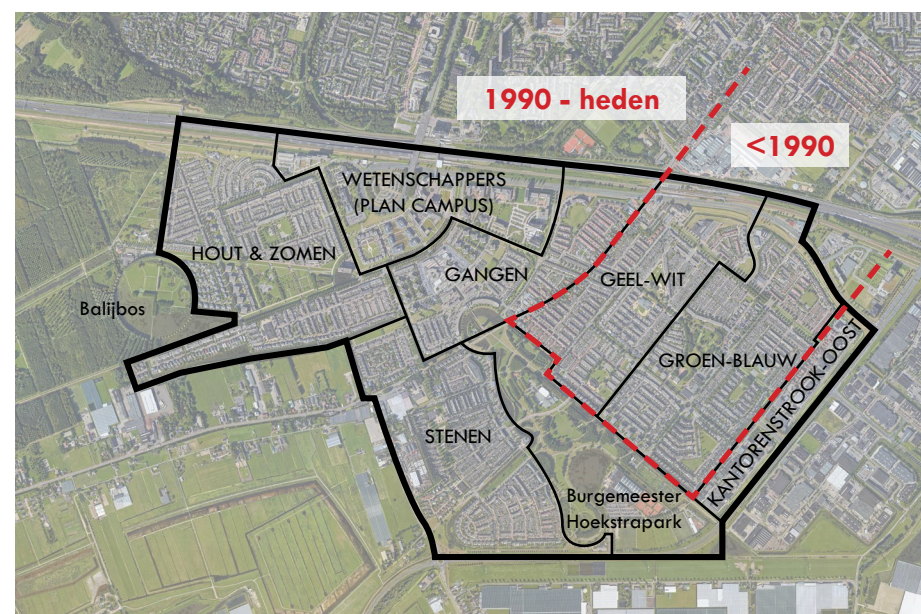
Eind 1981 lanceerde het hoofd van de ontwerpafdeling Bepantingen Michiel den Ruijter met succes het idee om de Vierde Internationale Tuinbouwtentoonstelling naar Zoetermeer te halen. De aanleg van de Floriade kon gefinancierd worden met de bouw van de woonwijk [Van Geest, p.84]. Er werd een zelfstandig projectbureau met stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten uit de gemeenten Den Haag en Zoetermeer opgericht dat verantwoordelijk was voor het ontwerp van de Floriade en de inpassing ervan in de planvorming van Rokkeveen-West [Koopmans, Rokkeveen, p.11]. Het bureau bestond onder meer uit Michiel den Ruijter en Ton Hinse van de gemeente Zoetermeer en Geert Koning, Rob van der Ham en Luc Vanderveke uit Den Haag [Van Geest, p.84].

Door de integratie van de plannen voor de Floriade en Rokkeveen-West konden onderdelen van de eerstgenoemde, zoals grote delen van het (huidige) Floriadepark met waterpartijen en het dijklichaam langs het Ganzevoetpad, behouden blijven en gebruikt worden in de wijk. Ongeveer de helft van het Floriadeterrein werd bestemd voor stads- en wijkparken.

Het was de bedoeling om zoveel mogelijk singels, waterpartijen, wegen, paden en bruggen te behouden voor de toekomstige woonwijk. Vanwege de strenge verkavelingsregels van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, waaraan de woningbouwplannen indertijd moesten voldoen, is dat niet overal gelukt [Koopmans, Rokkeveen, p.11]. Desondanks werd met de Floriade de basis



Vogelvluhtekening uit ca. 1980 van de oostelijke lob van het Plan Campus. Ook het middengebied is in deze schets ingevuld met solitaire kantoorpanden. Tot op dit moment is dit echter nog altijd ingericht als park. [Stadsarchief Zoetermeer]



Rokkeveen bestaat in totaal uit zes buurten en een kantorenstrook. Twee buurten in Rokkeveen-Oost, Geel-wit en Groen-blauw, zijn vóór 1990 tot stand gekomen [Google Maps/Contrei]



gelegd voor de ruimtelijke kwaliteit die Rokkeveen-West zo sterk onderscheid van Rokkeveen-Oost.

De basis voor Plan Campus werd gelegd in 1984 toen Rijk, provincie en gemeente een beginselovereenkomst sloten over de bouw van 140.000m<sup>2</sup> kantooroppervlak rondom het dubbelstation Zoetermeer-Driemanspolder. De opdracht ging naar projectontwikkelaar MAB die in plaats van de gebruikelijke, grote bedrijfsverzamelgebouwen een campus naar Amerikaans voorbeeld voor zich zag van solitaire en uniek vormgegeven gebouwen in een parkachtige omgeving. Daarbij was het de bedoeling via een verbouwing van de A12 en de spoorlijnen, mét kantoren, letterlijk een brug te slaan naar de kantorenstrook langs de Boerhaavelaan [Koopmans, Rokkeveen, p.11].

In 1986 kwam de definitieve plankaart van Rokkeveen, een wijk van maar liefst 450 hectare, gereed. Om een vergelijking te maken: de binnenstad van Utrecht heeft een oppervlakte van 'slechts' 140 hectare.

## Uitvoering

De daadwerkelijke uitvoering van Rokkeveen startte op 22 oktober 1987 met het slaan van de eerste paal van een project van 102 woningen in deelplan Oost. De bouw verliep voorspoedig, mede omdat de gemeente de eigenaar van de grond was, en dus in de positie om jaarlijks zo'n vijftien ontwikkelaars met een goede staat van dienst te selecteren. Bovendien kregen de ontwikkelaars dikke rapporten ter hand gesteld met voorschriften en kwaliteitseisen waaraan het woningbouwplan moest voldoen. De sociale woningbouw, aanvankelijk gesteld op 70% van de woningproductie, kwam voor rekening van de drie Zoetermeerse woningbouwverenigingen Vestia, De Goede Woning en Vesteda [Koopmans, Rokkeveen, p.13].

In Rokkeveen-Oost stond de ontwerpers modernistische architectuur in lichte tinten voor ogen. Maar met name de woningbouwverenigingen hadden met deze architectuur grote moeite en zij droegen architecten aan met 'traditionele' woningen met kappen in hun portfolio. 'Voor de ontwikkelaars was Seghwaert nog steeds het ultieme model', aldus Ton Hinse. In het zuidwestelijke deel van Rokkeveen-Oost is de bebouwing overwegend modernistisch, naar het noordwesten toe wordt het allengs traditioneler. Opdrachtgevers en hun architecten kregen verplichte, gedetailleerde facetkaarten mee, die precieze randvoorwaarden aangaven ten aanzien van de architectuur- en verkavelingskarakteristiek, kleurgebruik, bouwkundige uitwerking en woningtypologie. Op deze manier hoopten de stedenbouwers te voldoen aan 'een gedifferentieerde maatschappelijke wens, alleen wel stedenbouwkundig gesitueerd' [Koopmans, Rokkeveen, p.27].



Luchtfoto van de aanleg van de Kleurenbuurt in 1988. Het grote carré en de singels zijn al goed zichtbaar. Boven in beeld is Lansinghage in aanbouw [Stadsarchief Zoetermeer]



Woningen aan de Geel-groenlaan in Rokkeveen-Oost in aanbouw. Op de achtergrond zijn nog net de skyline van Driemanspolder en de schoorsteen van Nutricia zichtbaar. [Stadsarchief Zoetermeer]

Door in deelplan Oost met bouwen te beginnen was er ruimte voor de aanleg van de Floriade in 1992 in het westelijke deel van Rokkeveen. De bouw verliep voorspoedig, en naderde al snel het Floriadeterrein. Enkele bouwprojecten in deelplan West zijn uitgesteld om Floriadebezoekers te vrijwaren van het uitzicht op en het lawaai van bouwplaatsen. Het ambitieuze plan om de snelweg te overbouwen sneuvelde al spoedig omdat Den Haag concurrentie voorzag op de kantorenmarkt. Er werd volstaan met een overkapte brug (de Mandelabrug) die aansloot op het NS-station [Koopmans, Rokkeveen, p.13].

Om inwoners met hogere inkomens aan Zoetermeer te binden en om wooncarrières mogelijk te maken, werden in de jaren '90 meer dure vrije sectorwoningen toegevoegd aan het aanvankelijk vrij eenzijdige woningbestand. Deze omslag leidde tot een tweedeling in Rokkeveen, waarbij het Burgemeester Hoekstrapark de scheidslijn vormde tussen het 'arme' oosten het 'rijke' westen. De opgaande lijn heeft zijn climax in het Floriadepark. Het lag in de bedoeling hier beroemde architecten uit te nodigen voor een bijzonder project met architectonische hoogstandjes, maar dit is niet gelukt.

Al met al is het plan Rokkeveen, dat onderscheid maakte tussen harde stedenbouwkundige lijnen en een projectmatige invulling, uitgevoerd zoals het in de bedoeling lag. Slechts één maal, namelijk in 1994, moest in de zogenaamde taartpunt van Zuid aan het Berkelsepad een project worden herontwikkeld omdat de verkoop stagneerde. Vijftien jaar na het slaan van de eerste paal in Rokkeveen-Oost, waren met de oplevering van de 'Amerikaanse suburb' aan het Limbahout in 2002 de grote woningbouwprojecten in Rokkeveen voltooid.

## Latere transformaties

In het nieuwe millennium zijn, verspreid over de wijk, diverse kleinere projecten gerealiseerd, zoals stedenbouwkundigen Hinse en Marks ook hadden voorzien. Veel van de latere invullingen staan in het centrumgebied, zoals de ontwikkeling van de resterende open plekken in het plan Campus. Ook zijn langs de Mahatma Gandhi-singel klassiek uitziende kantoren in (half) gesloten bouwblokstructuren gebouwd. Vrijwel alle nieuwbouw heeft, net als in de andere wijken, een duidelijk afwijkende kleur (vaak rood-bruin metselwerk) ten opzichte van de omgeving. De meest opvallende projecten zijn:

2005 Bouw van de Balijsbrug over de A12 richting Meerzicht. De stalen brug is met zijn scherpe punt een opvallend baken in het snelweglandschap van Zoetermeer.

mei 2023



Een nieuw appartementenblokje op de hoek van de Geel-groenlaan en Saturnusgeel, qua kleur sterk afwijkend van de grijs-witte materialisering van de omgeving [Contrei]



De Balijsbrug in Rokkeveen-West: een markante verbinding. [Contrei]



2019 Het Katwijkerlaantracé, een groene parkzone die zich uitstrekt aan weers zijden van de Reginagang, wordt op meerdere plekken bebouwd. Zo zijn langs de Agaat 28 geschakelde woningen verzezen en aan de Nathaliegang en de Susannegang komen senioren- en zorgappartementen.

In Rokkeveen-Oost is de voorzieningenstrook langs de Rokkeveenweg-Zuid aangevuld met een bedrijfspand en het winkelcentrum is, net als in Noordhove, in een eigentijdse jas gestoken.

## Toekomstige ontwikkelingen

Het gebied rond het station en de lus van de Zuidweg valt binnen het plangebied Entree. In het masterplan voor De Entree wordt de Afrikaweg, de noordelijke voortzetting van de lus, omgevormd tot stadsboulevard. De kantorenstroken aan weerszijden van de weg en het gebied rond en binnen de lus zullen in hoge mate verdicht en verstedelijkt worden. Het programma moet gaan bestaan uit wonen, zorg en andere stedelijke voorzieningen.

Pal naast de Mandelabrug, aan het plein van de Verenigde Naties, zou een kantorentoren van 164m hoogte gebouwd worden. Op dat moment de hoogste kantorentoren van Nederland. Het gebouw, 'De Hollandse Meester' gedoopt, is echter nooit gerealiseerd. Het is mogelijk dat met de ontwikkeling van het plangebied De Entree een soortgelijk plan een herkansing krijgt. De twee gekromde kantoorgebouwen aan de Eleanor Rooseveltlaan worden gesloopt om, zoals het nu lijkt, plaats te maken voor een aantal (lagere) woontorens van variabele hoogte.



Een (inmiddels verouderde) impressie van de ontwikkeling van het perceel op de hoek van de Zuidweg en de Moeder Theresasingel. [www.eleanor-het-alternatief.nl]

# Ruimtelijke beschrijving

## Cultuurhistorische en ruimtelijke identiteit

Rokkeveen vormt samen met Noordhove en het latere Oosterheem de zogenaamde tweede schil van Zoetermeer. De eerste schil, ontworpen en grotendeels ook uitgevoerd door de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer, kende in lijn met de top-down benadering van de jaren '60 een duidelijk richtinggevend kader: het Structuurplan Zoetermeer '68 en de aanvulling hierop uit 1972. Voor de tweede schil werd alleen een structuurschets opgesteld: een leidraad die er bovenal op was gericht het proces in goede banen te leiden, en niet om een 'ideaaltoestand' te bereiken. De nadruk op proces was begrijpelijk vanwege de vele variabelen en de bestuurlijke strubbelingen die aan de ontwikkeling van de tweede schil vooraf gingen. Maar het is evenzeer een voorbode van een nieuw tijdvak in de Nederlandse stedenbouw: ruimtelijke kwaliteit werd meer en meer een te 'managen' factor, naast economische, politieke en andere factoren.

Over de definitieve plaats en omvang van de wijk Rokkeveen werd tien jaar lang gesteggeld. Een extra complicerende factor was het feit dat de stad Zoetermeer haar grenzen begon te naderen en dat daarmee ook haar maximale groeipotentieel zichtbaar werd. De uitgangspunten van het Rijk voor 'gebundelde decentralisatie', de compacte uitbreiding van groeikernen uit de jaren '70 en het vrij houden van het Groene Hart begonnen te schuren met de realiteit: de vraag naar woningen groeide, en snel.

De nieuwe generatie stedenbouwers, onder aanvoering van Tom Hinse en Frans Marks, werden sterk beïnvloed door de ideeën van de architect Carel Weeber. Weeber had met succes (en gesteund door een economische recessie) de 'nieuwe truttigheid' van de relatief dure kleinschaligheidsbeweging bestreden, en daarvoor in de plaats een 'rationele' stedenbouw geïntroduceerd. Deze stedenbouw zou middels een 'neutraal' en rechthoekig raster van wegen niet meer één soort architectuur afdwingen, zoals bijvoorbeeld in Seghwaert het geval was, maar de invulling open en vrij laten voor verandering, zowel op de korte als zeer lange termijn. Het is de vraag of deze aanspraak op duurzaamheid in de tijd werkelijkheid zal worden, gezien de karigheid van de architectuur. Hoe dan ook was de tweezijdig en repetitief bebouwde straat terug als stedenbouwkundige typologie. Toch lijken de strakke, repetitieve gevelwanden van Weebers hand (de 'Slinger van Weeber', Seghwaert) strijdig met het idee dat dit vervangbaar is en los te koppelen van het raster waar het in gevat is.

Marks en Hinse combineerden in Rokkeveen elementen van deze rationele stedenbouw, zoals het orthogonale raster en de formele inrichting van de openbare ruimte



Continuïteit in de ontwikkeling van de tweede schil. De Lijnbaan in Noordhove. [Google Maps]



Continuïteit in de ontwikkeling van de tweede schil. De Wit-Geellaan in Rokkeveen. [Google Maps]



met enkele restanten van de historische infrastructuur (thema landschap en ecologie), maar ook met subjectief gekozen, geometrische patronen als driehoeken, vierkanten en cirkels, die deels de indeling in buurten bepaalden (thema compositie).

Ondanks het voornemen van de stedenbouwers om in Rokkeveen radicaal te breken met de stedenbouwkundige principes die in Seghwaert en Stadscentrum waren toegepast, verliep de overgang naar dit nieuwe tijdvak in de ontwikkeling van Zoetermeer enigszins vloeiend. De basis voor veel van de ontwerpprincipes die in Rokkeveen zijn toegepast, en dan met name in het oosten, waren namelijk al gelegd in Noordhove.

Met in ieder geval één traditie werd niet gebroken: 'Zoetermeer als laboratorium voor architectuur en stedenbouw'. Alleen was dit niet meer het 'natuurlijke' gevolg van maatschappelijke veranderingen, maar werd het door de ontwerpers bewust als principe gehanteerd en met een 'beeldkwaliteitplan' bewust gestuurd. Dit was op dat moment een nieuw planinstrument, dat voor het eerst toegepast is in het Stadscentrum, maar voor een buitenwijk was het een novum. Rokkeveen, onverbiddelijk gescheiden door snelweg en spoorbaan van de rest van de stad, werd voorgesteld als een miniatuur-Zoetermeer dat alle stedenbouwkundige en architectonische variatie van de wijken van 'derwaarts over' in zich zou moeten verenigen en bovendien zichzelf en Zoetermeer aan de snelweg zou moeten presenteren [Koopmans, Rokkeveen, p.69].

Twee troefkaarten vielen Rokkeveen in de schoot die van grote invloed zijn geweest op de planvorming: de Floriade 1992 en het Plan Campus. De Wereldtuinbouwtoonstelling verrijkte Rokkeveen met fraaie groen- en waterpartijen en het kantorenplan Campus, dat weliswaar niet in zijn letterlijke vorm kon worden uitgevoerd, gaf aan op welke wijze het centrumgebied en de strook langs de Zuidweg tot een toonaangevende kantorenstrook kon worden ontwikkeld [Koopmans, Rokkeveen, p.1].

## Stedenbouwkundige structuur en principes openbare ruimte

### Wijk en context: randen, overgangen en begrenzingen

Rokkeveen is de enige wijk van Zoetermeer ten zuiden van de A12 en de spoorlijn Den Haag-Gouda. Deze infrastructuurbundel vormt, in combinatie met de parallel lopende Zuidweg, een brede barrière die Rokkeveen isoleert van de rest van de stad. De keuze om de Zuidweg te bundelen met de snelweg maakte, althans in theorie, een zachte overgang van de wijk naar de groene omgeving mogelijk, zoals die ook te vinden is langs de noordrand van de stad. In de praktijk is deze rand echter



Luchtfoto van Zoetermeer met op de voorgrond de wijk Rokkeveen in aanbouw. De groene randen van de wijken ten noorden van de snelweg zijn goed zichtbaar. Rokkeveen zal geen kraag van bomen, maar van kantoren krijgen. [Stadsarchief Zoetermeer]



De rand van Rokkeveen langs de Berkelseweg, ter hoogte van de Stenenbuurt. Groen en een aarden wal schermen de wijk af van de Oostweg. [Stadsarchief Zoetermeer]



gefragmenteerd en vrij rommelig. Hoewel het Balijbos grotendeels op het grondgebied van de gemeente Pijnacker ligt, maakt het duidelijk deel uit van de brede blauw-groene kraag rond de stad die van de Benthuizerplas in het noordoosten tot aan het Balijbos in het uiterste zuidwesten loopt. Dat deze kraag niet verder is doorgezet in zuidoostelijke richting mag gezien de ruimtelijke en recreatieve waarde ervan als een groot gemis bestempeld worden.

Tussen de stad Zoetermeer en Rokkeveen zijn er twee verbindingen voor autoverkeer (Afrikaweg, Oostweg) en drie verbindingen uitsluitend voor fietsers en voetgangers (Balijbrug, Nelson Mandelabrug en de onderdoorgang van de Rokkeveenseweg). De grenzen van de wijk vallen deels samen met de gemeentegrenzen, wat betekent dat Zoetermeer maar in beperkte mate zeggenschap heeft over hoe de overgang van stad naar platteland wordt vormgeven. Dit is een heel andere situatie dan in bijvoorbeeld Meerzicht, dat grenst aan het Westerpark, en Buytenwegh-De Leyens, dat grenst aan het Buytenpark en de Meerpolder.

De noordelijke rand van de wijk bestaat vanwege de hoge geluidsbelasting grotendeels uit kantoorparken waarvan de bebouwing naar de Zuidweg, het spoor en de A12 gericht is. Er liggen ook woonwijken in de noordrand van Rokkeveen, bijvoorbeeld aan de Machtildahof en het Azobéhout. Deze worden van het verkeersgeluid afgeschermd door hoge, strakke, met gras begroeide aarden wallen.

Zijn de woonwijken van de eerste schil met groen nog dicht afgeschermd van de snelweg en het spoor, in Rokkeveen is er op sommige plekken ervoor gekozen om een meer open zicht te houden op de achterliggende bebouwing en deze een gezicht te geven aan de snelweg. Waar veel Nederlandse steden worden ingeleid door weinig vrolijk stemmende en uitwisselbare bedrijventerreinen langs de snelweg, heeft Zoetermeer de bedrijventerreinen Brinkhage en Lansinghage op afstand van de weg gelegd en het groen - dat visueel open is - laten overheersen. Verder staat er tussen een deel van de snelweg en de Zuidweg een lange betonnen geluidsmuur en ter hoogte van Rokkeveen-West ligt een hoge aarden wal. Pas ter hoogte van het Plan Campus met de representatieve kantoorpanden en de vrolijk gekleurde Nelson Mandelabrug (van het ingenieursbureau van de NS, Articon) wordt de stad voor automobilisten goed zichtbaar.

De westelijke begrenzing van Rokkeveen valt samen met een oude poldersloot die dwars door het grote Balijbos loopt dat overgaat in het Floriadepark, dat diep de wijk binnendringt. De grillige zuidgrens loopt achtereenvolgens langs een brede singel (Blauwregenpad), de oude Berkelseweg (een oude kade), en de brede Oostweg. Deze weg heeft een profiel dat vergelijkbaar is met de rest van de H-structuur, maar is helaas veel minder dicht beplant. De Oostweg buigt ter hoogte van het bedrijventerrein Lansinghage af naar het noordoosten, en scheidt zo de woonwijk



De stadsrand ter plaatse van het Balijbos: de stevige bebouwing met kenmerken van de Amsterdamse School vormen een stedelijke rand langs het park en bos dat de erfenis is van de Floriade [Contreij]



Het Burgemeester Hoekstrapark met op de achtergrond watertoren De Tien Gemeenten, die samen met de verkeerslus van de Afrikaweg-Zuidweg een formeel scharnierpunt vormt in de plattegrond van de wijk. [Contreij]



van de industrie.

De smalle Berkelseweg scheidt de woonbuurten van het polderland dat tot op heden grotendeels open is. Ten zuiden van het Blauweregenpad is en wordt er door de naburige gemeente Pijnacker veel tegen de gemeentegrenzen aan gebouwd: zowel kassen als woningen. De zuidelijke grens van Rokkeveen is hierdoor aan het vervagen, hetgeen de ruimtelijke kwaliteit van het gebied zeker niet ten goede komt. Het is een scherp contrast met de zorgvuldig vormgegeven stadsgrenzen in het westen en noorden van de stad.

### Stedenbouwkundige hoofdcompositie en ontsluitingsstructuur

Rokkeveen in het algemeen en het deelplan Oost in het bijzonder is in veel opzichten een directe voortzetting van de stedenbouwkundige opvattingen die ten grondslag liggen aan de wijk Noordhove (1985-1990): beide wijken zijn gebouwd op heldere orthogonale rasters, de rasters worden ontsloten middels lange rechte straten met voorname bomenrijen waarlangs rijwoningen staan.

De verkeerslus die de Afrikaweg verbindt met de Zuidweg vormt het scharnierpunt van Rokkeveen. De Houtsingel, Edelsteensingel, Maria Montessorilaan en Danny Kayelaan-Madame Curiesingel-Tintlaan waaiëren vanaf dit punt straalsgewijs uit en de buurten die hiertussen liggen hebben een eigen karakteristiek die vooral tot uiting komt in de verkavelingen en de voorgeschreven architectuur.

De dichtheid van de bebouwing neemt van oost naar west af, hetgeen een formeel uitgangspunt is geweest maar ook een afspiegeling is van de verhouding tussen koop- en huurwoningen. Een tweede spil in de wijk is watertoren De Tien Gemeenten. Deze toren van vijftienveertig meter hoog stond voorheen op een onuitgesproken plaats aan de Stationsstraat maar vormt nu de ruimtelijke apotheose van het schegvormige Burgemeester Hoekstrapark, dat de hoekverdraaiing in de oude polderverkaveling tussen het oostelijke en het zuidelijke deel van Rokkeveen opvangt. Gebogen en geknikte bebouwing rondom de toren accentueren de monumentale betekenis die eraan is toegekend [Koopmans, Rokkeveen, p.27]. Op de as tussen de verkeerslus en de watertoren (Montessorilaan – Reginagang) ligt het winkelcentrum van Rokkeveen, dat gecombineerd is met appartementenblokken die er deels naast en deels bovenop staan. Rokkeveen-Oost heeft een eigen, kleiner winkelcentrum aan het Hoogglanspad, voorheen de Rokkeveenseweg.

Rokkeveen heeft één toerit vanaf de A12, en wel via de Oostweg (N470). De toegang tot de stad via de Afrikaweg en de 'Varkenslus' in Rokkeveen is alleen bereikbaar voor het gemotoriseerd verkeer vanaf de richting Den Haag. De aansluiting op het hoofdwegenstelsel, de H-structuur, en de wijkontsluiting is op de beproefde



De Paletsingel. Anders dan in Noordhove zijn de singels in Rokkeveen vrijwel zonder uitzondering eenzijdig bebouwd [Contrei]



Neo-modernistische woonblokken in de omgeving van Grasgroen. De eerste twee verdiepingen hebben architectonische kwaliteit, maar de opbouwen tansen deze aan. [Contrei]



Zoetermeerse manier uitgevoerd: namelijk om de wijk heen via de Zuidweg en de Oostweg, met zes zogenoemde 'inprikkpunten'. Kende Noordhove nog een halfraasterstructuur, Rokkeveen kreeg een rasterstructuur die in alle richting doorkruisbaar was. De verschillende segmenten van de wijk werden omringd door en verbonden met buurtontsluitingswegen die in veel gevallen als lange, groene singels zijn uitgevoerd. De singels zijn in veel gevallen slechts aan één kant bebouwd, wat in belangrijke mate bijdraagt aan het lommerrijke karakter van Rokkeveen. Ook de overige wegen met hun vaak brede profielen (parkeren in de dwarsrichting en weelderige beplanting) dragen daaraan bij [Koopmans, Rokkeveen, p.25]. In Rokkeveen, en met name in het grote carré in Rokkeveen-Oost, levert de opeenvolging van lange, parallelle en in hiërarchie min of meer gelijkwaardige singels en lanen een vrij eentonig beeld op. De soms vrij kunstmatige ingrepen die als een extra laag over de stedenbouwkundige structuur heen zijn gelegd (de geometrische figuren) om diversiteit te bewerkstelligen sorteert in Rokkeveen-West, het voormalige Floriadeterrein, zeker effect, maar nauwelijks in Rokkeveen-Oost. De compacte wijk Noordhove, die in opzet en bebouwingsbeeld veel gemeen heeft met Rokkeveen-Oost, heeft op het vlak van ruimtelijke beleving duidelijk meer te bieden.

De formele hoofdprincipes van de ontwerpers zijn door de hele wijk herkenbaar: er is een formele hoofdstructuur, met lange rechte lijnen, assen en hoekverdraaiingen (zoals de Spectrumsingel en het Ganzevoetpad), gekoppeld aan grote, vooral op de kaart goed herkenbare geometrische figuren als de cirkel, vierkant en driehoek waarin diverse buurten zijn ingepast. De Amersfoortse wijk Kattenbroek van stedenbouwkundige A. Bhalotra uit het begin van de jaren '90 vertoont wat betreft het invoegen van formele geometrische figuren en de (nog veel verder doorgevoerde) thematisering op architectonisch niveau sterke overeenkomsten met Rokkeveen.

De geometrische figuren in Rokkeveen zijn niet ontstaan uit stedenbouwkundige noodzaak maar waren, in weerwil van de rationele benadering, een 'subjectief moment' in het ontwerpproces. De toepassing van de geometrische grondvormen en de inpassing van enkele historische linten heeft geleid tot buurten die als 'scherven' tegen elkaar aanliggen. Dit gegeven werd op zijn beurt als aanleiding gebruikt om zoveel mogelijk diversiteit tussen de verschillende buurten te realiseren.

Het groen is net als in Noordhove hoofdzakelijk geconcentreerd in het grote Burgemeester Hoekstrapark, het stadspark, en een aantal buurtparkjes van circa één hectare. Dit was een onderhoudstechnisch efficiëntere manier om met groen om te gaan dan bijvoorbeeld in Seghwaert, waar het groen is verspreid over vele binnenterreintjes, perkjes en boomspiegels.

De bebouwing bestaat er hoofdzakelijk uit geschakelde rijwoningen in kamverkaveling (een strokenverkaveling waarbij één zijde door een bouwblok wordt afgesloten) die in twee hoofdcategoryën uiteen valt: de modernistische varianten van twee



De woningblokken-met-hoekverdraaiing tussen de Groen-blaauwlaan en Reigersblauw vormen een variatie op de monotone verkaveling in Rokkeveen-Oost [Contrei]



De singel langs het Beitspad in Rokkeveen-Oost heeft ter hoogte van het buurtparkje een informeel karakter. [Contrei]



of drie bouwlagen met een plat dak, in lichte kleuren, die de stedenbouwkundigen wensten, en de traditionelere variant met een al dan niet asymmetrische langskap, uitgevoerd in rood-bruin of gelig metselwerk, die de (voorzichtige) ontwikkelaars eisten. Verder staan er, met name langs de oude linten en in de noordelijke rand van de wijk kleine aantallen vrijstaande woningen, twee-onder-een-kapwoningen, patio-woningen en urban villa's met appartementen. De bebouwing in Rokkeveen-West, met name op het voormalige Floriadeterrein, is vele malen rijker en gevarieerder.

De Stationsstraat (Tweede, Derde en Vierde) en de Rokkeveenseweg-Zuid zijn naadloos opgenomen in het weefsel. De Rokkeveenseweg gaat ter hoogte van het Hertepark over in een route voor langzaam verkeer waaraan diverse wijkvoorzieningen zoals een sporthal, een klein winkelcentrum en een klein medisch centrum gekoppeld zijn. Verder staan er nog een aantal prestedelijke woonhuizen en boerderijen. Deze onderscheiden zich doordat zij uit de (nieuwe) rooilijn staan.

## Groen en water

In vrijwel alle wijken van Zoetermeer zijn het stedenbouwkundig concept en het groenontwerp in nauwe samenhang ontworpen, maar dit is nergens zo goed zichtbaar als in Rokkeveen. De Floriade van 1992, waarvan vele elementen zijn opgenomen in Rokkeveen-West, speelt hierin een belangrijke rol, maar de lotsverbondenheid tussen 'steen en groen' geldt voor de gehele wijk [Koopmans, Rokkeveen, p.33]. Het merendeel van de doorgaande wegen in Rokkeveen-Oost, en daarmee ook het kenmerkende carré, worden geflankeerd door singels. Hoewel delen van de singels beplant zijn met bomenrijen, is de beplanting overwegend schaars. Bovendien worden de singels maar op een aantal plaatsen (Beitspad, Marineblauw) gecombineerd met langzaam verkeeroutes. Hierdoor overstijgen de singels op veel plaatsen het karakter van een brede poldersloot niet.

In het ontwerp van gemeentelijk landschapsontwerper Leon Borlee voor Rokkeveen zijn 'diversiteit' (iedere buurt zijn eigen beeldkarakteristiek) en 'formaliteit' (weinig ruimte voor het bijzondere en afwijkende, veel aandacht voor dwingende, geometrische patronen) de twee leidende begrippen. Hiermee werd gebroken met de ontwerptraditie in de aan Rokkeveen voorafgaande wijken Seghwaert en Buytenwegh-De Leyens, waar diversiteit niet op buurtniveau, maar op gebouwniveau werd ingezet, zodat deze wijken één 'samenhangend divers' beeld vormen, oftewel: eenheid in verscheidenheid.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Seghwaert, waar de beplanting langs de hoofdroutes van de gehele wijk hetzelfde is, zijn langs de hoofdroutes van Rokkeveen per buurt andere bomen aangeplant, waarbij de hoofdvorm van de boom (bol-, kegel-



Elke stedenbouwkundige eenheid in Rokkeveen-Oost heeft zijn eigen buurtparkje [Contreij]



Kleine pleintjes zoals hier aan het Meloengeel worden in Rokkeveen, anders dan in de wijken van de kleinschaligheidsbeweging, nauwelijks meer toegepast [Contreij]



of ovaalvorm) het onderscheidende criterium was.

Waar in Seghwaert vooral de woonerven en wandelroutes met veel groen en bomen zijn bedeed, en het buurtgroen kleinschalig en gelijkmatig over de buurten is verdeeld, is Rokkeveen vooral lommerrijk langs de verkeersroutes, de kaarsrechte lanen en singels, en is het buurtgroen veel meer geconcentreerd op welbepaalde plekken. Dit geeft de wijk een formelere uitdrukking en is ook minder onderhoudsgevoelig dan de woonerfwijk, een niet onbelangrijk argument in de jaren van economisch laagtij waarin de wijk werd gebouwd [Koopmans, Rokkeveen, p.35].

Diversiteit, 'conceptualisering' en 'geometrisering' van het groenontwerp zijn niet alleen toegepast langs de lanen en invalswegen maar ook in de diverse buurtjes. Net als de bebouwing is ook het groen gethematiseerd: dat wil zeggen dat elk van de vijf delen van Rokkeveen (Oost, Centrum, Midden, Zuid en West) een centraal thema voor het groen heeft meegekregen die in de diverse buurtjes wordt uitgewerkt. Zo heeft deelplan Oost de vier seizoenen als thema, waarbij bomen die in de lente bloeien (wilg, kastanje) zijn gekoppeld aan de straatnamen met lichte voorjaarskleuren en bomen met donkerder kleuren en latere bloei aan bijpassende straten. In deelplan West, dat ruim zes jaar na Oost is gebouwd, is de thematisering nog verder doorgevoerd: hier zijn zowel de groenaankleding als de openbare inrichting en bestrating op de architectuur aangepast.

Het groen in Rokkeveen overstijgt het niveau van de spreekwoordelijke 'stoffering van de straat' of 'groene longen van de wijk', hetgeen mede een erfenis is van de Floriade. Het groenontwerp, integraal onderdeel van de idee van de wijk, wil hier tegelijkertijd een kunstvorm zijn [Koopmans, Rokkeveen, p.41]. De ontwerpers streefden er niet naar om 'intieme' plekken te creëren zoals in Seghwaert wel het geval was. De benadering was veeleer formeel en 'barok'.

De grotere groengebieden in Rokkeveen, de parken, plantsoenen en speelvelden, zijn net als in andere wijken van de stad keurig hiërarchisch geordend naar grootte en functie. Iedere kleine buurt heeft een buurtpark, die voornamelijk als speelplaats en trapveld wordt gebruikt. De vier buurtparken in deelplan Oost zijn voorzien van groen met hetzelfde seizoensthema als de buurt waar zij deel van uitmaken. Het Hertenkamp (Oost) en het Florapark (West) zijn parken met een wijkfunctie. Tussen Rokkeveen-Oost en -West ligt het Burgemeester Hoekstrapark, een stadspark. De plek en de vorm van het stadspark komen voort uit de noodzaak om de draaiing van de kavelrichting van de oude poldersloten op te vangen. Het is een echo van het Aldo van Eyckpark in de wijk Noordhove, dat door dezelfde ontwerpers was getekend. In beide parken komen lange zichtlijnen op bijna barokke wijze samen in één punt: in het geval van Noordhove is dat focuspunt de Taborkerk, in Rokkeveen is het de watertoren De Tien Gemeenten.



De Tweede t/m de Vierde Stationsstraat is een oud lint waaraan nog enkele gebouwen uit de prestedelijke periode staan. Het overgrote deel van de bebouwing stamt echter uit de begintijd van de wijk Rokkeveen [Contrei]



Brongroen: een doorsnee straat in Rokkeveen-Oost [Contrei]



Middeleeuwse artefacten als de Delftsewallenwetering, de Pissenkade en de Landscheiding hadden een vanzelfsprekende aanleiding kunnen zijn voor de nu wat gekunstelde diversiteit in de stedenbouwkundige onderlegger. Met name het uitwissen van de Delftsewallenwetering ten zuiden van de A12, eind jaren '80, is moeilijk te begrijpen. Deze wetering vormde samen met de wallenwetering ten noorden van de snelweg een herkenbare structuur die heel Zoetermeer (als een recreatieve route) ruimtelijk aan elkaar had kunnen knopen en bij uitstek een ankertouw had kunnen zijn voor de afgelegen wijk Rokkeveen.

## Buurtten

Deelplan Oost bestaat uit de Geel-witbuurt in het westen en de Groen-blauwbuurt in het oosten. De grens ligt, heel toepasselijk, bij de Geel-groenlaan en de Kleurlaan. Omdat beide buurten vrijwel gelijktijdig tot stand zijn gekomen en letterlijk één van de grote carré's in de wijkplattegrond delen, worden de buurten als één geheel ervaren en zullen wij ze hier eenvoudig als deelplan Oost beschrijven.

Deelplan Oost wordt begrensd door de Tweede en Derde Stationsstraat in het westen, de Zuidweg in het noorden, de Oostweg in het oosten en het Burgemeester Hoekstrapark in het zuiden. Het deelplan bestaat uit een groot, formeel carré van 840x840 meter en twee wat informelere buurtjes ten noordwesten en ten noordoosten daarvan.

Het grote carré is onderverdeeld in negen kleinere vierkanten van elk zo'n 280x280m. Een dergelijk gelijkmatig raster vraagt om verbijzonderingen en herkenningpunten. De drie ontsluitingspunten van de Tintlaan, Kleurlaan en Pastellaan, zijn echter steeds ongeveer in het midden van de zijden van het vierkant gelegd, over het algemeen zonder dat die bijzondere positie wordt gemarkeerd. De zijde aan het Burgemeester Hoekstrapark, de Spectrumsingel, heeft de meest stedelijke allure: een stevige wand wordt onderbroken door een reeks fraaie urban villa's, destijds een vrij nieuwe typologie. Aan de Roodblauwlaan zorgen losstaande bedrijfsgebouwen en woningen voor een aangenaam contrast met de aangesloten woningrijen aan de overzijde. Binnen het vierkant wordt een spel gespeeld met blokverkavelingen aan de randen en lineaire verkavelingen in het midden van de buurten. Een opvallend voorbeeld van de ruimtelijke werking hiervan is het driehoekige parkje aan het Staalblauw, waar geknikte straten plotsklaps uitkomen op een groen veld, dat wordt afgesloten door een stevige wand aan de Regenboogsingel [Koopmans, Rokkeveen, p.29].



De diagonale lijn van het Cadmiumgeel is aangegrepen om op de resterende stukjes grond twee particuliere woningen te realiseren [Contrei]



Woningen ontworpen in Neo-modernistische stijl. Nederlandse ontwerpers in de jaren '90 waren gefascineerd door de vroeg-modernisten van vóór de Tweede Wereldoorlog [Contrei]

De lichte kromming van de historische Stationsstraat vormt samen met de Tintlaan, de as die op het scharnierpunt van de wijk (de lus van de Zuidweg) is gericht, de aanleiding voor afwijkingen en verdraaiingen in de verkaveling. De bebouwing langs de Stationsstraat stamt voor een klein deel nog uit de prestedelijke periode. Het overgrote deel van de woningen echter is gebouwd als onderdeel van de ontwikkeling van Rokkeveen. Net als aan de Rokkeveenseweg staan de panden van voor de aanleg van de wijk niet in de (nieuwe) rooilijn. Ingeklemd tussen de wijk en de A12 liggen bij wijze van buffer een aantal kantoorgebouwen, twee woonwijkjes en een school. De kantoorgebouwen vormen zelf de barrière tegen het geluid. De woonwijkjes en de school liggen achter een hoge, rechte aarden wal met een haag er bovenop.

Deelplan Midden werd opgezet met een 'ruggengraatverkaveling' en 'moderne' traditionele architectuur zoals in Seghwaert (dit is goed te zien aan de architectuur aan de Derde Stationsstraat bij het Titaanwit en de Isabellagang). Deelplan Zuid kreeg een meer open, op het park en het polderlandschap gerichte verkaveling, een landelijke 'slingerende hoofdstructuur met elegante curven' en horizontale klassieke architectuur (jaren '30-bouw). Deelplan West werd verdeeld in verschillende architectuurzone's met bijbehorende kleuren. Er werden vijf architectuurtypes en zeven verkavelingskarakteristieken gekozen. Drie vooroorlogse stijlen, de expressivistische Amsterdamse school, de rationalistische Rotterdamse school en de Haagse School als een stijl die hier tussenin zit, zijn naast de diversiteit van de huidige architectuurstijlen geplaatst.

## Afwijkingen van de hoofdcompositie

In de wijk Rokkeveen-Oost zijn geen noemenswaardige afwijkingen van de hoofdcompositie.

## Herstructurering

Van grootschalige herstructurering is de jonge wijk Rokkeveen nog geen sprake. Wel worden er vrij continue kleine projecten uitgevoerd, zowel in de wijk als langs randen. Zie hiervoor de paragraaf 'Latere transformaties'.



Hoewel neo-modernisme het uitgangspunt was van de stedenbouwkundigen, kreeg in een enkel project ook het post-modernisme vorm. Rijwoningen met een 'arcade' langs de Regenboogsingel [Contreij]



## Architectuur

Rokkeveen is in tegenstelling tot de andere wijken van Zoetermeer niet op één, maar op twee breukvlakken binnen de architectuurgeschiedenis gebouwd. Zo geven Meerzicht (van Functionalisme naar Kleinschaligheid), Seghwaert (van Kleinschaligheid naar Rationalisme) en Noordhove (van Rationalisme naar raamwerkstedebouw) maar één overgangperiode te zien en zijn Palenstein, Driemanspolder en Buytenwegh-De Leyens binnen één en dezelfde architectuurgeschiedenis gebouwd. Met Rokkeveen begint wat in de vakwereld wel 'de tweede moderniteit' genoemd wordt. De architectuur van de kleinschaligheidsgedachte waarmee Seghwaert en Buytenwegh-De Leyens zijn gebouwd bezweek vanaf eind jaren '70 onder de groeiende kritiek en werd, zeker vanaf begin jaren '80, gevolgd door een vrij massale herontdekking van het vroege Modernisme uit de jaren '20 en '30 van de 20e eeuw als de 'geboortegrond' van het vak architectuur. Architecten lieten zich inspireren door de strakke, kubistische villa's van Le Corbusier of Gerrit Rietveld en het Functionalisme van J.J.P. Oud en Mies van der Rohe. Het Postmodernisme, dat in het buitenland goed aansloeg, kreeg hier nauwelijks voet aan de grond.

Deze Neomodernistische architectuur veranderde vanaf het eind van de jaren '80 evenwel van binnenuit: de witte tinten en het stucwerk van het Neomodernisme werden losgelaten, de stijl werd speelser, de materialen rijker en dus duurder. Dit alles hield natuurlijk ook verband met de explosief groeiende economie van de jaren '90 en de drastische verschuiving in het woningaanbod van huur naar koop. Het is het begin van wat de 'derde moderniteit' genoemd zou kunnen worden: de architectuur werd (en wordt, want het proces is op dit moment nog in volle gang) steeds diverser om aan de (vermeende) leefstijlen van de bewoners tegemoet te komen. Zo zijn er naast het Supermodernisme of high-tech architectuur ook historiserende bouwstijlen (de 'notariswoningen' in jaren '30-stijl), 'blob-architectuur' (ronde vloeiende vormen), conceptuele architectuur (één of twee kenmerken die in extreme mate worden doorgevoerd, zoals bij de dakpanwoningen in Ypenburg).

Deze algemene architectuurontwikkeling sloot aan op het concept voor de wijk Rokkeveen, zoals de stedenbouwkundigen Ton Hinse en Frans Marks dat in het Structuurplan Rokkeveen 1986 hadden neergelegd. Elke buurt kreeg zijn eigen beeldkarakteristiek, die werd vastgelegd op kaarten. Naast de architectuurtypen en verkavelingskarakteristieken kwam er een gevelkleurenkaart en een bouwkundige uitwerkingskaart. Op de laatste werd voor elke buurt nauwkeurig vastgelegd waar ramen en deuren in kopgevels moesten komen (om blinde kopgevels te voorkomen), waar tuinmuren geplaatst moesten worden (om houten schuttingen te vermijden) en waar speciale blokbeëindigingen (de boekensteunen) gewenst waren. Anders

dan in Rokkeveen-West zijn de uitwerkingskaarten in Rokkeveen-Oost maar beperkt toegepast.

Vrijwel al deze architectuurintenties, die we stuk voor stuk ook in Noordhove zien, zijn gerealiseerd, al moet worden gezegd dat de kwaliteit van de architectuur in deelplan Oost aanzienlijk verschilt van die in West. Oost bestaat hoofdzakelijk uit huurwoningen die gebouwd zijn in de nasleep van de economische crisis van de jaren '80, de overige buurten bestaan voor een veel groter deel uit koopwoningen uit een welvarender periode. De detaillering en het materiaal- en kleurgebruik in Rokkeveen-Oost (veel grijze betonsteen en grove balkonhekken bijvoorbeeld) lijken veel op die van de weinig verfijnde architectuur in Stadscentrum en Noordhove, en is over het algemeen vrij schraal.

## Dissonanten

In Rokkeveen-Oost hebben zeer weinig veranderingen plaatsgevonden die het woningniveau overstijgen en daarmee zijn er ook geen direct aanwijsbare dissonanten aanwezig. Wel hebben de weinig verfijnde architectonische middelen in het algemeen en de stucwerk-architectuur (met vervuild stucwerk) en dakopbouwen uit kunststof plaatmateriaal in het bijzonder, in combinatie met het op veel plekken ontbreken van mee-ontworpen erfafscheidingen op de koppen van de blokken, meermaals geresulteerd in een armelijk architectuurbeeld.

# Cultuurhistorische waarden

## 1. De van oorsprong prestedelijke landschappelijke structuren:

- De 13<sup>e</sup>-eeuwse Rokkeveenseweg die samen met de noordelijker gelegen Zegwaartseweg één van de oudste ontginningslinten in het gebied is. Langs de Rokkeveenseweg, op de hoek met de Paletsingel, staat nog één boerderij uit de prestedelijke periode: de hoeve Ouderzorg uit 1925.
- Het middeleeuwse lint van Tweede, Derde en Vierde Stationsstraat (voormalige Molenweg), dat samen met de Eerste Stationsstraat ten noorden van de A12 een belangrijke plaats inneemt in de geschiedenis van Zoetermeer. Langs het Rokkeveense deel van de straat staan nog enkele boerderijen en een aantal fraaie villa's uit het interbellum.
- De Watertoren als merkteken van het zich sterk ontwikkelende agrarisch dorp Zoetermeer uit het begin van de 20e eeuw.

- ## 2 Het unieke concept en de unieke stedenbouwkundige opzet van de wijk, ontwikkeld volgens een destijds uitzonderlijke en in Zoetermeer zelf ontwikkelde ontwerpmethodiek: de Driesporenmethode. In combinatie met het Neorationalisme als ideologische basis, een sterke verschuiving van de architectonische beeldtaal van Neomodernistisch naar lifestyle-architectuur, en de Floriade als ondergrond voor een deel van de wijk, leidde dit tot een geheel nieuw stedenbouwkundig en architectonisch model voor een woonwijk.

Dit heeft de bouwstenen opgeleverd voor de belangrijkste cultuurhistorische waarden van deze wijk:

- De opdeling van Rokkeveen in twee hoofdbuurtten, elk met een ander karakter: Rokkeveen-Oost, met zijn droge, neomodernistische presentatie, en het op de Floriade en uitbundige lifestyle-ar-

chitectuur gebaseerde Rokkeveen-West.

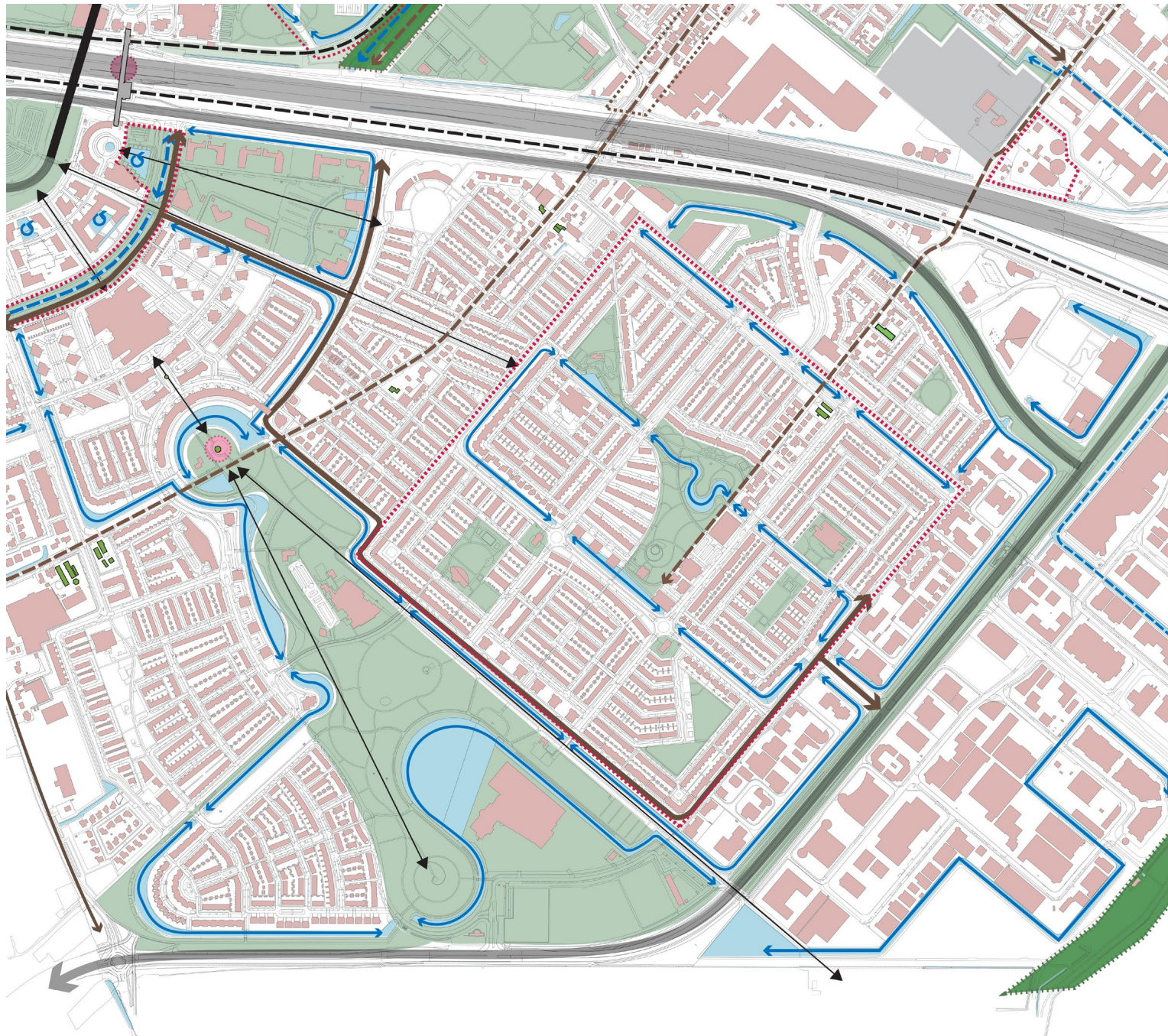
- Het eigen karakter van elk van de wijkdelen, ook binnen deze twee helften, als bewust ontwerpdoel, o.a. door middel van verschillende verkavelings- en architectuurtypologieën (woningtypen) en architectuurtalen. Deze bewust opgezochte diversiteit op vooral de schaalniveaus van typologie en architectuurtaal was een ongekende wending in de Nederlandse ontwerpcultuur.
- Een opmerkelijke kruising tussen rationele stedenbouw en meergelagige totaalcompositie van raamwerken, dat werd uitgewerkt door middel van lange lijnen en monumentale grote gebaren, doordachte en grootschalige compositie van geometrische figuren (cirkel, driehoek, vierkant), deels teruggrijpend op de oude kavelrichtingen van de historische polders, deels op het Floriade-terrein, deels op technische randvoorwaarden en compositorische vormwil. Deze grote stedenbouwkundige figuren overspannen de wijk en werden bewust ingezet als structuur die samenhang moest aanbrengen temidden van de diversiteit.
- De inzet van de Floriade als ondergrond voor de wijk, terugkomend in verschillende patronen van Rokkeveen-West (ganze-poot-motief, Floraplas, Floriadepark, Mahatma Gandhisingel etc.). In Nederland is dit een unicum.
- Het ingenieuze groenplan als voorbeeld van een conceptualisering (of thematisering) van het groenontwerp, waarbij architectuur, stedenbouw en groen in sterke relatie tot elkaar zijn ontworpen. Het groenontwerp overstijgt het niveau van 'natuurlijke stoffering' en wordt onderdeel van het concept van diversiteit en kunstmatigheid.
- De singels die langs en door Rokkeveen-Oost lopen zijn daarentegen niet benaderd als formele, landschappelijke structuren met statige bomenrijen, maar eerder opgevat als verwijzing naar het



agrarische landschap met zijn poldersloten en natuurlijke oeverbegroeiing.

- De verschillende concepten en ontwerpen van de grote buurtparken (Burgemeester Hoekstrapark, Floriadepark, Balijpark, etc. )
- 3 De Nelson Mandelabrug als opvallendste herinnering aan de Floriade van 1992, die als voetgangers- en fietsersbrug de Floriade-bezoekers vanaf het station over de brede snelweg naar het expositieterrein leidde.
- 4 Het volgens Amerikaans model opgezette kantorenpark, ten noorden van de Mahatma Ghandisingel, waarbij kantoorgebouwen in een groene, maar toch stedelijke omgeving zouden verrijzen. Op dat moment beschikte Nederland nog nauwelijks over dergelijke stedelijke kantoorparken.





**LEGENDA**

**Structuren**

- Cultuurhistorisch waardevolle structuur, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle structuur, constituerende fase \*
- Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, prestedelijke fase \*
- Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, constituerende fase \*
- Verdwenen historische waterloop, tracé nog zichtbaar
- Cultuurhistorisch-ruimtelijk waardevolle zichtlijn
- sneltram / spoorlijn
- H-structuur
- Onmiddellijke tegenstelling van twee verschillende ruimtelijke structuren met waardevol ruimtelijk contrast

**Objecten**

- Rijksmonument
- Gemeentelijk monument
- Beeldbepalend object
- Cultuurhistorische landmark
- Gebouw ontworpen in sterke samenhang met groene omgeving
- Dissonant: verstorend object of complex in relatie tot cultuurhistorische waarden van het gebied

**Beschermd stadsgezicht**

**Gebouwde ensembles**

- Cultuurhistorisch waardevol architectonisch/stedenbouwkundig ensemble, al dan niet in samenhang met openbare ruimte

**Landschap & groenstructuren**

- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, constituerende fase \*

**Gebieden**

- Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, constituerende fase \*

\* ontwikkelingsfase van de wijk





**LEGENDA**

**Structuren**

- ↔ Cultuurhistorisch waardevolle structuur, prestedelijke fase
- ↔ Cultuurhistorisch waardevolle structuur, constituerende fase\*
- ↔ Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, prestedelijke fase\*
- ↔ Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, constituerende fase\*
- ↔ Verdwenen historische waterloop, tracé nog zichtbaar
- Cultuurhistorisch-ruimtelijk waardevolle zichtlijn
- sneltram / spoorlijn
- H-structuur
- ⚡ Onmiddellijke tegenstelling van twee verschillende ruimtelijke structuren met waardevol ruimtelijk contrast

**Objecten**

- Rijksmonument
- Gemeentelijk monument
- Beeldbepalend object
- Cultuurhistorische landmark
- Gebouw ontworpen in sterke samenhang met groene omgeving
- Dissonant: verstorend object of complex in relatie tot cultuurhistorische waarden van het gebied

**Beschermd stadsgezicht**



**Gebouwde ensembles**

- Cultuurhistorisch waardevol architectonisch/stedenbouwkundig ensemble, al dan niet in samenhang met openbare ruimte

**Landschap & groenstructuren**

- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, constituerende fase\*

**Gebieden**

- Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, constituerende fase\*

\* ontwikkelingsfase van de wijk

## Bronnen en literatuur

Barzilay, M., Ferwerda, R., Blom A., *Predicaat Experimentele Woningbouw, Verkenning Post 65*, Amersfoort 2018.

Bos, A., *De stad der toekomst, de toekomst der stad*, Rotterdam 1946.

Burg, A. van der, *Hoe Zoetermeer het heft in eigen handen nam – het voorspel van de groeistad*, Zoetermeer 2022, in: 't Seghen Waert, Jaargang 41 nr. 1, 2002, uitgave HGOS.

Burg, A. van der, *Duizend jaar Zoetermeer, en wat we daarvan willen doorgeven aan volgende generaties*, 2021, niet gepubliceerd.

Cammen, H. van der, Klerk, L. de, *Ruimtelijke Ordening. Van Grachtengordel tot Vinexwijk*, Utrecht 2003.

Embden, S.J. van, 'Toekomstbeeld van het bouwen', in *Bouw*, nr. 40, okt. 1968, p. 1452-1456.

Geest, J. van, *Architectuurgids Zoetermeer*, Amsterdam 2016.

Gent, B. van, *Zoetermeer. Ontwikkeling van een nieuwe stad*, Zoetermeer 1999.

Koopmans, B., Winsen, M. van, Ten Cate, G., *De Gave Stad, Cultuurhistorische Verkenningen van de wijken in Zoetermeer*, Zoetermeer 2001-2003.

Hinse, T., Marks, F., *De Driesporenmethode*, bron & jaartal onbekend.

Pantus, W.J., *Groeikernen in Nederland. Een studie naar stedenbouw en architectuur*, Utrecht 2012.

Westrik, J., Büchi, H., *Stedenbouwkundige ontwerpmethoden*, Delft 1989.

Winsen, M. van, Waijjer, P., *cultuurhistorische wijkonderzoeken Zoetermeer Post 45* (Dorp, Palenstein, Driemanspolder, Meerzicht, Buytenwegh-De Leyens, Seghwaert, Stadscentrum, Noordhove, Rokkeveen, Bedrijventerreinen), Rotterdam 2020-2021.

Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer, *Zoetermeer. Facetplan voor Groen en Recreatie*, 1968.

Interview Contrei met Willem Hermans, 30-06-2020.

Interview Contrei met Willem Hermans, 03-10-2019.

Interview Contrei met Claartje Froger-Boekhorst, 02-09-2020.

Klaren, M., Steemers, T. e.a., 'Zoetermeer. De wrange smaak van dilemma's', in: *Wonen-TA/BK*, 1978, 7-51.



## Colofon

Aan de inhoud van de teksten en afbeeldingen en schema's is veel zorg besteed. Toch kan het zo zijn dat informatie onvolledig of niet helemaal correct wordt weergegeven. Bij samenstelling van dit document hebben we ons best gedaan om alle rechthebbenden van het beeldmateriaal te achterhalen. Wanneer u meent dat u hier niet vermeld staat verzoeken wij u contact op te nemen met het secretariaat van de afdeling Stedelijke Ontwikkeling van de gemeente Zoetermeer.

**Onderzoek en tekst:** Marcel van Winsen (Contrei), Hugo van Velzen (Contrei), Pieter Waijer (Contrei), Margriet Panman (gemeente Zoetermeer)

**Redactie:** Margriet Panman, Joosje van Geest, Arjen van der Burg, Willem Hermans

**Met dank aan:** Begeleidingscommissie Inventarisatie- en selectieproject naoorlogs erfgoed Zoetermeer 1945-1990 bestaande uit Karen Kranen (Historisch Genootschap Oud Soetermeer), Alcuin Olthof (Schatbewakers), Willem Hermans (Schatbewakers), Judith Schotanus (ArchitectuurPuntZoetermeer) en Peter Boelhouwer (ArchitectuurPuntZoetermeer).

**Foto's:** Gemeente Zoetermeer, Stadsarchief Zoetermeer en Historisch Genootschap Oud Soetermeer

**Productie:** Contrei, cultuurhistorie & ruimtelijke kwaliteit  
Provenierssingel 13  
3033 ED Rotterdam  
[www.contrei.eu](http://www.contrei.eu)



**Contact:** Gemeente Zoetermeer  
afdeling Ruimtelijk Beleid / team Erfgoed  
Postbus 15  
2700 AA Zoetermeer  
tel: 14079  
e-mail: [erfgoed@zoetermeer.nl](mailto:erfgoed@zoetermeer.nl)  
website: [www.zoetermeer.nl](http://www.zoetermeer.nl)

Zoetermeer, mei 2023

